

**PERGEL JÓZSEFNÉ\***

## **Önkéntesség és az idősek**

### *I. Bevezetés*

Az önkéntességet általában a szolidaritás aktív megnyilvánulásának tekintjük. Segítőként főleg a fiatalabbakra gondolunk, akik betegeket, időseket ápolnak. Ebben a cikkben megvizsgálom, vajon van-e alapja ennek a vélekedésnek, és bemutatok egy olyan kezdeményezést, amelynek keretében az idősek segítik az időseket és a fiatalokat önkéntes munkájukkal.

Előtte azonban röviden összefoglalom, hogyan alakult ki az önkéntesség definíciója, majd szó lesz a témához kapcsolódó mérföldkövekről: a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvényről, az idősügyi stratégia önkéntességgel kapcsolatos részéről és a magyar önkéntes stratégiáról. Ezután a témához kapcsolódó felmérések eredményeit ismertetem röviden, kiemelve az idősek által, illetve az idősek részére végzett önkéntes munkára vonatkozó adatokat.

Végül a két említett stratégia keretei között indított, nemcsak az idősgondozás, hanem az önkéntesség területén is példaértékű programot mutatom be, amelyet a Hegyvidéki Szociális Központ szervezett a Budapest XII. kerület Hegyvidéki Önkormányzat támogatásával.

### *II. Az önkéntesség fogalma*

Bár az adományozás, az önkéntes segítségnyújtás nyomai az emberiség történetében évszázadokkal korábban megjelentek (pl. templomok építését támogatók, ispotályok létesítői, segítő vallási rendek), az adományozók, és a rászorulóknak számbavételének igénye csak néhány évtizede merült fel. Nehézséget okozott, hogy nincs egységes definíciója az önkéntességnek. A használt meghatározásokban közösnek tekinthető azonban a szabad elhatározás, a fizetség hiánya és a társadalmi jólét növelésének igénye.

Az ENSZ 2001-es definíciója<sup>1</sup> szerint az önkéntes tevékenység a személy belső indíttatásából, szabad akaratából a közjó érdekében, más személy vagy társadalom hasz-

---

\* tiszteletbeli tanár, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

<sup>1</sup> [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E)

nára, nem anyagi ellenszolgáltatás érdekében végzett tevékenység, amely magába foglalja az önkéntesség hagyományos, kölcsönös segélynyújtáson alapuló formáit csakúgy, mint a formális szervezeteken keresztüli tevékenységet.

Az önkéntesség két csoportra osztható az alapján, hogy szervezett keretek között végzik-e, vagy nem: így megkülönböztetünk *formális* és *informális* önkéntes tevékenységet.

A formális önkéntes munkán belül Magyarországon megkülönböztetjük a *közérdekű* önkéntes munkát. A fogadó szervezetnél végzett önkéntes munka szabályait rögzíti a 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről (Köt.)

Definíciók terén a fordulatot a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020 elfogadásáról és a végrehajtásához szükséges középtávú feladatokról szóló 1068/2012. (III. 20.) Kormányhatározat jelenti. Ebben rögzítették, hogy „az önkéntesség olyan tevékenység, amelyet a személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszon-szerzés szándéka nélkül végez más személy, személyek vagy a közösség javát szolgálva.”

### III. Főbb események az önkéntesség és az idősügyi területén az utóbbi években (2000–2017)

Az első jelentősebb ösztönzést a korábbi *társadalmi munka=önkéntes munka=ingyenmunka* értelmezési körből való kitérésre az ENSZ által szervezett 2001-es önkéntesség nemzetközi éve adott lehetőséget. Az ENSZ javaslatot<sup>2</sup> tett egy nemzetközi információs rendszer kidolgozására és a kormányok által létrehozandó önkéntes munkavégzést támogató rendszer kialakítására is. Magyarországon ekkor jött létre az *Önkéntes Központ Alapítvány* (ÖKA), valamint a [www.onkentes.hu](http://www.onkentes.hu) weboldal. Mind az Alapítvány, mind a weboldal ma is működik értékes információval látva el az önkéntes munkára jelentkezőket és a tájékozódni kívánókat.

Ezután került sor a *formális* önkéntesség egy részének, a *közérdekű* önkéntes tevékenységnek a szabályozására, az önkéntesek és a fogadó szervezetek kapcsolatának rendezésére (Köt.).

Az ezredforduló után felerősödtek az öregedő népességgel kapcsolatos problémák. Egyrészt megnőtt az idősek ellátására, gondozására irányuló szolgáltatásokra vonatkozó kereslet, amelyek hosszú távú pénzügyi fenntarthatósága kérdésessé vált. Másrészt az idősek is kifejezték azt az igényüket, hogy – amíg bírják – a társadalom tevékeny tagjaként szeretnék támogatni a közösséget. Ezért az idősügyi területén alapvető szemléletváltás szükséges: Az idősekről való gondoskodásban a korábbi *deficit modellt* (vesztésekre történő összpontosítás) fel kell, hogy váltsa a *fejlődés modell* (a meglévő képességek megőrzése, szunnyadó készségek előhívása). Ezeknek a gondolatoknak a jegyében készült el a 81/2009.(X.2) OGY határozat az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról (INS).

A stratégia fő célja az élet végéig tartó biztonságos és méltó, aktív társadalmi tagság biztosítása, az idősödés gazdasági és társadalmi következményeiből eredő kihívásokra reagáló, aktív idősopolitika kialakítása. Mivel az időskorúak nem egyetlen homogén csoportot alkotnak, személyre szabott szolgáltatások széles körét kell hozzáférhetővé tenni.

<sup>2</sup> Resolution adopted by the General Assembly [without reference to a Main Committee (A/56/L.27 and Add.1)] 56/38. Recommendations on support for volunteering, 10 January 2002. [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E)

Ugyanakkor tudatosítani kell a társadalom minden korosztálya számára az idősödés pozitív vonatkozásait. Ehhez szükség van az időskorúak aktivizálására, erőforrásaik beépítésére a szolgáltató rendszerek működtetésébe. A dokumentum előkészítését szakcsoportok végezték, közülük az egyik pontosan az önkéntességgel foglalkozott. A stratégiában részletesen felsorolták, miben tudják a civil szervezetek segíteni a célok elérését.

2011-ben, a 2001-es *nemzetközi év* után tíz esztendővel rendezték meg az önkéntesség *európai évét*, és elkezdődött a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020 című dokumentum (NÖS) kidolgozása is, amelyet a hozzá kapcsolódó cselekvési tervvel együtt az 1068/2012 (III. 20.) Kormányhatározat formájában fogadott el az Országgyűlés. A stratégia három általános célt fogalmazott meg: (1) az önkéntesség kultúrájának fejlesztése és attitűdfejlesztés, az önkéntességgel kapcsolatos negatív előítéletek csökkentése; (2) speciális célcsoportok bevonása, különös tekintettel a fiatalokra, az idősekre; (3) hátrányos helyzetű csoportok integrációjának elősegítése.

A stratégia „eredményességének” vizsgálatára a kormányhatározat 3.m pontja értelmében öt évente országos reprezentatív kutatást kell végrehajtani. Az elsőt a Századvég Politikai Iskola végezte és publikálta.<sup>3</sup> Ebben bemutatták az önkéntesség témakörében végzett omnibuszos közvéleménykutatás eredményeit, az önkéntességgel kapcsolatos attitűdökre vonatkozó fókuszcsoporthoz interjúsorozatuk főbb tanulságait, és foglalkoztak a vállalati önkéntesség témakörével is.

A 2013. évi XLIV. törvény aktualizálta a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvényt a NÖS-ben foglaltaknak megfelelően. Kiegészítették pl. azzal, hogy a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény szerinti *közösségi szolgálat* nem tartozik a törvény hatálya alá.

#### *IV. Az önkéntes munka a felmérések tükrében*

##### *1. Nemzetközi összehasonlítás*

2010 februárjában tették közzé a GHK európai önkéntesekre vonatkozó vizsgálatának eredményeit.<sup>4</sup> Azt találták, hogy a 14 éven felüli népesség közül Ausztriában 43,8%, Belgiumban 13,5%, Bulgáriában 6%, Csehországban 10-14%, Dániában 35%, Írországból 16,4% végzett önkéntes munkát. A kiadvány Magyarországról két adatot is közöl: a 14 évesnél idősebbek 5,5%-a végzett formális, illetve 40% formális és informális önkéntes munkát. Az előbbi adatnál a KSH 2007-es adatgyűjtését, az utóbbinál Kuti Éva és Czike Klára 2004-es felmérését<sup>5</sup> jelölték meg adatforrásként. Néhány országból csak formális adatok álltak rendelkezésre. Ezek közül érdekes, hogy Luxemburgban a 15 évesnél idősebbek 30%-a, Angliában 44%-a végez szervezethez kötött önkéntes tevékenységet.

<sup>3</sup> BATTÁ ZSÓFIA: *Önkéntesség Magyarországon.*, Századvég Politikai Iskola Alapítvány, 2003.

<sup>4</sup> Volunteering In The European Union *Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency* (EAC-EA) Directorate General Education and Culture (DG EAC) Final Report submitted by GHK, 17 February 2010.

<sup>5</sup> CZIKE KLÁRA – KUTI ÉVA: *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek.* Önkéntes Központ Alapítvány és Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 2005.

2009-ben a Charities Aid Foundation (CAF) a jótékonykodás nemzetközi összehasonlítására bevezette a World Giving Indexet<sup>6</sup> (WGI). Ennek számításához az alábbi kérdésekre adott lakossági válaszokat használják: (1) Adományozott-e pénzt jótékony-sági gyűjtésre vagy egyesületnek? (2) Végzett-e önkéntes munkát egy szervezet számára? (3) Segített-e egy ismeretlennek?

Az adott válaszok alapján a népességre vetített százalékos arányt átlagolva kapják a rangsort. E szerint 2014-ben a sort Mianmar, az USA és Kanada vezette. A top 20-ba Európából csak Írország (4.), NagyBritannia (8.), Hollandia (12.), Izland (14.), Málta (16.), Ausztria (17.), és Dánia (18.) került be. A 20-as élbolyban foglalt helyet pl. Ausztrália, Sri Lanka, Kenya és Irán is. Magyarország ekkor a globális listán a 72. helyen állt. A kutatás kimutatta, hogy általában nem a leggazdagabb országok jótékonykodnak legtöbbit.

## 2. Hazai felmérések

Bár az önkéntes munka jogszabályban rögzített definíciója elkészült, az adatgyűjtés területén még nem alakultak ki az általánosan elfogadott kategóriák. Például az 1993-ban készített „Lakossági adományok és önkéntes munka” felmérés a 18 éven felüliekre, az Önkéntes Központ Alapítvány és a Nonprofit Kutatócsoport Egyesület 2004-es vizsgálata viszont a 13 éven felüliekre vonatkozott. A KSH Munkaerő-felméréséhez kapcsolódó, önkéntes munkára vonatkozó felmérések a 15–74 éveseket kérdezték, összhangban az ILO „Manual on the Measurement of Volunteer Work” kézikönyvével. A KSH a nonprofit szervezetektől is gyűjt adatokat 1995 óta (ld. Köt.), de itt csak a szervezetekhez köthető önkéntes tevékenységre vonatkozó adatok jelennek meg. A korábbi felvételeknél kizárták a vizsgált tevékenységek közül a rokonsági és baráti körbe tartozók számára nyújtott, a KSH 2011 III. negyedévében<sup>7</sup> és 2014 I. negyedévében<sup>8</sup> lezajlott felvételénél nem.

Ebben a cikkben a magyarországi önkéntesség bemutatására a KSH legfrissebb, 2014-es felmérés adatait használom. Itt önkénteseknek azokat a személyeket tekintették, akik (1) közvetlenül vagy valamilyen szervezeten keresztül, (2) önszántukból, ingyen, ellenszolgáltatás, fizetség nélkül, (3) háztartásukon kívül élő személyek javára vagy a társadalom (csoport, tágabb közösség, állatok vagy a környezet stb.) hasznára végeztek valamilyen tevékenységet a kikérdezést megelőző 12 hónap során.

Ki kell emelni, hogy itt a háztartáson kívül élő szülőnek, gyermeknek, rokonnak nyújtott segítséget is beleszámolták az önkéntes munkák körébe. Ezt a felmérést a Nemzeti Önkéntes Stratégia 2012–2020 időszakra tervezett vállalásainak nyomán követéséhez készítették a formális és az informális önkéntes munkáról.

A felmérés szerint Magyarországon a lakosság 34 %-a önkénteskedik. A nők 35%-a, a férfiak 34%-a végzett a felvételt megelőző 12 hónapban ilyen tevékenységet. Csak szervezeteken keresztül a népességnek mindössze 3,3%-a, szervezeten keresztül is és közvetlenül is 2,6%-a nyújtott önkéntes segítséget, a többiek (94,1%) csak közvetlenül

<sup>6</sup> <http://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/otletmuhely/a-jotekonykodas-merhetosege>

<sup>7</sup> Önkéntes munka Magyarországon (A Munkaerő-felmérés, 2011. III. negyedévi kiegészítő felvétele) KSH 2012 december.

<sup>8</sup> Az önkéntes munka jellemzői, KSH 2016 szeptember.

segítettek a rászorulóknak, azaz informális önkéntesként tevékenykedtek. Megállapították, hogy az önkéntes munkavégzés terén a 45-49 éves korcsoport a legaktívabb (41%), de a 60-64 évesek is az átlagosnál többet (37,9%) tevékenykednek önkéntesként. A 65-69 évesek 34,8%-a, de még a 70-74 évesek negyede is végzett önkéntes munkát.

Ez a kutatás is megerősítette, hogy az önkéntesek aktivitása kapcsolatban van az iskolai végzettséggel: a felsőfokú végzettségűek 38,5%-a, a középiskolát végzettek 35,4%-a, a legfeljebb alapfokú végzettségűek 28,8%-a végzett önkéntes munkát. (Ez eltér az ÖKA által kimutatottaktól, főleg a felsőfokú végzettségűek tekintetében: 2004-es vizsgálatuk szerint közülük 53,9% végzett önkéntes munkát.)

Lakóhelytípus szerint vizsgálva az önkénteseket, azt láthatjuk, hogy 2011 és 2014 között mindenhol emelkedett az önkéntesek aránya, de Budapest nem hozta be a lemaradását: Itt 2014-ben a lakosság negyede (25%), míg a többi városban 35,5%, a községekben pedig 37,6% segített önkéntesen.

Gazdasági aktivitás szempontjából nem nagyon különböznek az önkéntesek: a foglalkoztatottak 37,3%-át, a munkanélküliek 36,3%-át, az inaktívok 30,4%-át teszik ki. Más a helyzet a formális önkénteseknél: mint láttuk, *formális* önkéntes munkában az önkéntesek 5,9%-a vett részt. Közülük 62,4% foglalkoztatott, 3,9% munkanélküli és 33,6% gazdaságilag inaktív.

A KSH „önkéntes” definícióját ismerve nem meglepő, hogy a segítők zöme (76,4%) házi és házkörűli munkát végez, ügyeket intéz, bevásárol, gyermekfelügyeletet vállal, vagy beteget ápol, időseket gondoz. Egy ember jellemzően többféle önkéntes munkában is részt vesz és a lakosság negyede rendszeresen teszi.

Ugyanaz a munka többnyire formálisan és informálisan is végezhető: gyermekfelügyelet, házkörűli munka, ügyintézés, vásárlás, betegápolás, idősgondozás jellemzően (98%) mégis informális keretek között zajlik. Ezeknek az önkénteseknek nagy része nő (70-75%). Másik véglet például az önkéntes politikai tevékenység, amelynek 30%-át szervezeteken keresztül végzik. Itt a férfiak az aktívabbak (70-75%).

Az önkéntes munkát főleg a másokon való segítség örömeért végeztek (33,1%), de megjelenik az új típusú önkéntesek motivációja, az így szerezhető ismeret (18,6%), tapasztalat (12,4%) igénye is.

A kutatás keretében megkérdezték, hogy a válaszadók rendszeresen végeznek-e önkéntes munkát és hogy havonta hány órát áldoznak erre. Az önkéntesek 8,5%-a 400 óránál többet dolgozott egy évben, de 55,7% évente legfeljebb 60 órát. Az önkéntesek összesen 387 millió órát teljesítettek egy évben, az átlagóraszám férfiaknál 125 óra, a nőknél 174 óra volt. Egy önkéntes éves munkáját 140 ezer forintra becsülték.

### 3. Az idősök által, illetve az idősök részére végzett önkéntes munka

Az Európai Statisztikai Hivatal (EUROSTAT) az *idős* megnevezést a 60 évesekre és az idősebbekre használja. Már 2009-ben, az Idősügyi Nemzeti Stratégia készítésekor is megállapították, hogy az idősök aránya a népesség többi csoportjához képest növekszik. Ma is tart ez a régóta megfigyelt folyamat.

A 65 éves és idősebb népességnek a 15-64 évesekhez viszonyított aránya, az *idős népesség eltartottsági rátája* 2012-ben 22,2%, 2017-ben már 27,9% volt. A 65 éves és

idősebb népességnek a gyermeknépesség (0–14 éves) százalékában kifejezett aránya, az *öregedési index* 116,4%-ról 128,5%-ra növekedett.

Míg a születéskor várható *átlagos élettartam* (ami azt fejezi ki, hogy a különböző életkorúak az adott év halálzási viszonyai mellett még hány évi élettartamra számíthatnak) a férfiaknál 2012-ben 71,45 év volt, 2016-ban már 72,43. Ez a mutató a nőknél 78,73-ról 79,21-re növekedett.

1. táblázat

*Az öregedés mutatószámai Budapesten és országosan*

Területi egység	A gyermeknépesség eltartottsági rátája (%)			Az idős népesség eltartottsági rátája (%)			Az eltartott népesség rátája (%)			Öregedési index (%)		
	2001	2012	2017	2001	2012	2017	2001	2012	2017	2001	2012	2017
Budapest	18,6	18,4	20,3	25,7	27,5	29,8	44,3	45,9	50,2	138,3	149,1	146,6
Ország összesen	24,3	21,1	21,7	22,2	24,6	27,9	46,5	45,7	49,7	91,3	116,4	128,5

Forrás: KSH

Nőtt a népesség adott időpontban élő tagjai életkorának súlyozott számtani átlaga, azaz az *átlagéletkor* is: 2012-ben a férfiaknál 39,3 év, a nőknél 43,5 év volt és 2017-re 40,2 évre, illetve 44,4 évre emelkedett.

2. táblázat

*Születéskor várható átlagos élettartam és átlagéletkor Budapesten és országosan*

Területi egység	Születéskor várható átlagos élettartam						Átlagéletkor					
	férfi			nő			férfi			nő		
	2001	2012	2016	2001	2012	2016	2001	2012	2017	2001	2012	2017
Budapest	69,28	73,58	74,29	76,52	79,23	80,07	39,2	40,3	40,6	43,9	44,8	45,0
Ország összesen	68,15	71,45	72,43	76,46	78,38	79,21	37,1	39,3	40,2	41,1	43,5	44,4

Forrás: KSH

Az idősök között egyre gyarapszik a nők aránya. A 90 évesnél idősebbek száma 1980-ban 13 498 fő volt, ebből 9648 fő volt nő (71%), 2017-ben már 59 470-en érték meg ezt a kort, közülük 45 216 nő (76%).

2016-ban a KSH 4 141 857 háztartást tartott nyilván. Ekkor minden harmadik magyar háztartásban csak egy személy élt. 1990-hez viszonyítva ez jelentős növekedés, mivel ekkor még minden negyedik háztartásban élt csak egy személy. 2016-ban a 60 éves és idősebbek 56,6%-a élt egyedül.<sup>9</sup>

<sup>9</sup> <https://www.vg.hu/kozelet/haztartasoknak-mar-harmada-egyszemelyes-540697/>

Visszatérve az önkéntesek felmérésére azt tapasztaljuk, hogy a különböző forrásból származó adatok eltérnek egymástól, főleg az idősök tekintetében. Ennek egyik oka az, hogy sajnos a KSH munkaerőfelméréshez kapcsolt önkéntes munka vizsgálatába nem kerültek be a 74 éven felüliek, holott a 60 éves és idősebb férfiak csaknem negyede, a nők harmada tartozik ebbe a korcsoportba. A férfiaknál ez az arány 1980 óta alig emelkedett (23%-ról 24%-ra), a nőknél viszont a változás jelentős: 1980-ban még csak 29% volt, míg 2017-ben elérte a 34%-ot.

## 3. táblázat

Az idős népesség korcsoport és nem szerint, január 1. (1980-)

Nem	Korév	1980	1990	2001	2014	2015	2016	2017
férfi	60-74	581 353	587 552	600 083	713 930	739 276	758 518	770 710
	75-89	172 571	194 823	193 440	223 449	226 390	230 312	234 691
	90 és idősebb	3 850	4 945	9 579	12 553	13 141	13 616	14 254
	idős összesen	757 774	787 320	803 102	949 932	978 807	1 002 446	1 019 655
	Összesen	5 188 709	4 984 904	4 851 012	4 703 391	4 695 779	4 688 519	4 675 291
nő	60-74	762 942	795 822	862 450	955 755	982 362	1 001 431	1 015 705
	75-89	299 768	361 967	387 301	466 886	470 891	474 902	479 024
	90 és idősebb	9 648	14 737	26 371	38 856	40 742	42 905	45 216
	idős összesen	1 072 358	1 172 526	1 276 122	1 461 497	1 493 995	1 519 238	1 539 945
	Összesen	5 520 754	5 389 919	5 349 286	5 173 974	5 159 792	5 141 966	5 122 270
összesen	60-74	1 344 295	1 383 374	1 462 533	1 669 685	1 721 638	1 759 949	1 786 415
	75-89	472 339	556 790	580 741	690 335	697 281	705 214	713 715
	90 és idősebb	13 498	19 682	35 950	51 409	53 883	56 521	59 470
	idős összesen	1 830 132	1 959 846	2 079 224	2 411 429	2 472 802	2 521 684	2 559 600
	Ország összesen	10 709 463	10 374 823	10 200 298	9 877 365	9 855 571	9 830 485	9 797 561

Forrás: KSH

Az eltérés másik oka az önkéntesség definíciójában kereshető: A KSH önkéntes munkának tekintette a nem közös háztartásban élő, rokonsági, baráti körbe tartozók számára nyújtott segítséget is, amit főleg a nők végeznek, míg az ÖKA kutatása ezt a munkát kizárta az önkéntes munka számbavételénél. Jól mutatja az eltérés nagyságát a 2014-es KSH felmérésből származó adat: a közvetlen önkéntes munka kedvezményezettje 69%-ban rokon, vagy barát.

## V. Önkéntesek a szépkorúakért a Hegyvidéken

### 1. Budapest, az idősödő város

Budapesten él Magyarország lakosságának csaknem egyötöde (17,9%). Budapest lakónépessége 2016-ban 1 752 704 fő volt, ami az itt lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyeket és az ugyanitt tartózkodási hellyel rendelkező személyeket foglalja magába. Gyakran halljuk, hogy Budapest a leginkább öregedő város. Az országos ill. a budapesti adatok viszont azt mutatják, hogy az idős korcsoportoknak a lakónépességhez viszonyított aránya csaknem megegyezik minden kategóriában: a 60-74 évesek aránya országosan 18,2, a fővárosban 18,3, a 75-89 éves korcsoport országosan 7,2%-ot, Budapesten 7,8%-ot tesz ki. 90 év fölött van a népesség 0,6 %-a országosan, a fővárosiak közül pedig 0,8%-a. Az átlagos életkor férfiaknál Budapesten 40,6 év, nőknél 45 év volt, országosan pedig férfiaknál 40,2 év, nőknél 44,4 év.

Akár az idős eltartottsági rátát, akár az öregedési indexet tekintjük, Budapest adatai nem kiemelkedők. A 2017-es mutatókat vizsgálva azt látjuk, hogy a megyék közül csak utoléri a fővárost e tekintetben.

4. táblázat

*Budapest lakónépessége korcsoportok és nemek szerint, 2016*

Korcsoport	Férfi	Nő	Összesen
60-74	131 486	189 026	320 512
75-89	46 881	90 091	136 972
90-	3 545	10 947	144 92
60-	181 912	290 064	471 976
lakónépesség összesen	813 514	939 190	1 752 704

Forrás: KSH

Budapesten az önkéntesek aránya kisebb az országos átlagnál. 2011-ben a lakosság mindössze 22%-a önkénteskedett, viszont a 2014-es felméréskor már minden negyedik lakos végzett ilyen munkát.

### 2. A XII. kerület demográfiai sajátosságai

A fővároson belül a XII. kerület demográfiai sajátossága, hogy magas az idősek aránya. A férfiak 30%-a, a nők 38%-a tartozik ebbe a korcsoportba. Az idősek száma csaknem kétszerese a 0-18 éves korcsoporténak. Budapesten az öregedési index 2014-ben 145%, a kerületben 164% volt. Az idős népesség eltartottsági rátája a fővárosban 2014-ben 28,8%, a kerületben 44,3%.



## 5. táblázat

Budapest XII. kerületének népessége nemek és korcsoportok szerint, 2014

Népesség életkora	Férfi (fő)	Nő (fő)	Összesen (fő)
0-18	5 160	4 887	10 047
19-59	13 424	14 819	28 243
60-69	3 359	4 840	8 199
70-79	2 768	4 206	6 974
80-89	1 466	2 513	3 979
90-94	234	514	748
95-99	42	119	161
100-	20	25	45
Összesen	26 473	31 923	58 396

Forrás: Települési Szolgáltató Rendszer

Ezért jutott az önkormányzat arra az elhatározásra, hogy segítséget nyújt a kerület lakosságának mintegy harmadának. Az Idősügyi Nemzeti Stratégia fő célkitűzéseit figyelembe véve 2013-ben készítette el *Szokoli Erzsébet*, a Hegyvidéki Egyesített Gondozási Központ intézményvezetője Budapest Főváros XII. kerület Hegyvidéki Önkormányzat Idősügyi Konceptióját,<sup>10</sup> amit a képviselőtestület 14/2013. (V. 30.) számú határozatával fogadott el. A stratégiával összhangban létrehozták a Szépkorúak a Hegyvidéken önkéntes programot a „Méltósággal megöregedni otthon” célt kitűzve. A program legfőbb támogatója *Müller Csaba*, a Népjóléti Iroda vezetője, valamint *Kovács Lajos* alpolgármester volt.

A koncepció szerint az önkormányzat biztosítja a szociális alapszolgáltatásokat, és a jelentkező többlet szolgáltatási igényt *önkéntes* munka bevonásával tervezik kielégíteni. A hegyvidéki szociális ellátás alapszolgáltatása az étkeztetés, a házi segítségnyújtás, illetve a nappali ellátás. Önként vállalt feladatok közé tartozik a Kulturális Szalon működtetése (ahol színvonalas ingyenes kulturális programot és sportolási lehetőséget biztosítanak), de ide tartozik az idősek nyaraltatása, könyvtári könyvek házhozszállítása és az informatikai képzések, illetve – szükség esetén – pénzbeli támogatás is.

A Szépkorúak a Hegyvidéken program fő célja az örömszerzés, az idősek informálása, az aktivitásuk megtartása a szellemi és fizikai egészség érdekében. *Szokoli Erzsébet* koncepciója alapján három alprogram indult: létrehoztak egy Információs pontot, ahol eligazítják a kerület lakóit az ügyintézés útvesztőiben, megalakult a Szolidáris szomszédság önkéntes csoport, ahol a szűkebb környezet problémáinak megoldására tesznek javaslatot (pl. gyalogos átjáró létesítése a Déli pályaudvarról kivezető vasúti pálya felett, Hegyvidék tv programjának bevétele a T-Home csomagba.) A harmadik alprogram az Önkéntesség. A továbbiakban ezt a programot mutatom be.

<sup>10</sup> <https://archiv.hegyvidek.hu/download.php?docID=11775>

### 3. Barátságos látogató, segítő beszélgetés

A „Barátságos látogató” rendszert a saját környezetében maradó, a házi segítségnyújtást igénybevevők számára hozták létre. A program fő célja megoldani azt a problémát, amit az idősek növekvő számával együtt emelkedő ellátási igények kielégítése okoz. A folyamatosan szigorodó feltételek között dolgozó házi segítségnyújtásnyújtó szakemberek (a programban *mentorok*) munkáját lehet az önkéntesek segítségével megkönnyíteni. Másrészt, mivel az időskor problémái jórészt az aktivitás hiányából származnak (az izoláció, a kirekesztődés a betegség kockázatát növeli), ezért a programban segítő idős önkéntesek számára is hasznos.

A 2016-os Önkéntesek Világnapján rendezett „Aktív időskor-konferencia az önkéntességről” c. rendezvényen a Hegyvidéki Önkormányzat Szépkorúakért a Hegyvidéken programot *Szokoli Erzsébet* mutatta be. Önkéntesség a hegyvidéki szociális ellátásban címen megtartott előadásában elmondta, hogy a program elvi elfogadása után még több évig tartott a beindítással kapcsolatos felkészülés. Meg kellett határozni, milyen kritériumok alapján válasszák ki az önkénteseket, milyen előképzés segíti legjobban a munkájukat, milyen gyakorisággal és időtartamban végezzék az önkéntesek a munkát, hogy az a leghatékonyabb legyen, ugyanakkor az önkénteseknek is megfeleljen, hogyan tartsák a kapcsolatot a központ és az önkéntesek között. Az önkéntesek munkájának felelősségteljes ellátása érdekében szabályozták a folyamatokat, tevékenységeket és még a kapcsolatokat is a feladat ellátásában résztvevő alkalmazottak, önkéntesek és ellátottak között. 2014-ben elkészítették az Önkéntes program szakmai programját, a szabályzatot, és létrehozták az Önkéntes személyi segítőket etikai kódexét, amelyekkel az önkéntes felkészítés során megismerkedik.

Bár az önkéntes munkáját nem fizetségért végzi, gondoltak a jutalmazásukra is szakmai tanulmányutak, közös szabadidőprogramok formájában. Az önkéntesség társadalmi elismertségének növelése érdekében a Hegyvidék tv rendszeresen tudósít a munkájukról.

Azt várják a programtól, hogy a kortárs segítség hasznos lesz mindkét résztvevő számára. Tervezték, hogy az önkéntesek és a mentorok tapasztalatai alapján finomítják az önkéntesnek jelentkezők kiválasztásának folyamatát.

Az önkéntes csoportokba a kerületi „Hegyvidék” c. újságon keresztül keresnek önkénteseket. A felhívásban röviden jelzik, milyen feladatokra kell számítani (beszélgetés, közös séta, orvoshoz kísérés), és ehhez a szociális intézmény milyen segítséget ad (a segítő beszélgetésre felkészítés oktatással), és hogy az egyén számára ez a tevékenység milyen előnyökkel jár (új emberek megismerése, a segítségnyújtás öröme).

„Felvételi” beszélgetés formájában az intézményvezető személyesen megismerkedik az önkéntesnek jelentkezővel. Érdeklődéséről, motivációjáról kérdezi, hogy minél jobban megismerje azokat, akik erre a bizalomra, felelősségteljes kapcsolatra épülő munkára jelentkeznek. Nagyon fontos a biztonság, hiszen a tevékenységet rendszeresen, önállóan kell végeznie az önkéntesnek. Ez általában az ellátottal közös tevékenység, otthonában beszélgetés, felolvasás, társasjáték, vagy séta, orvoshoz, rendezvényekre, boltba kísérés.

A kiválasztott önkéntesek ezután négy napos tréningen vesznek részt, amelynek sikeres elvégzése után a polgármester úrtól ünnepélyes keretek között oklevelet vesznek át.

Ezután kerül sor a „pár” kiválasztására. A kétszemélyes kapcsolat akkor működik, ha a résztvevők „illenek” egymáshoz. A megismert önkénteseket és a mentorok által el-

látottakat *Király Anna*, a Központ tapasztalt dolgozója párosítja nagy hozzáértéssel. Az önkénteseket az ellátotthoz szintén ő kíséri el először, bemutatva őket egymásnak, elkezdve a beszélgetést. Amennyiben a párok nem értik meg egymást, Annának jelezhetik, és párt válthatnak. (Ilyen még alig fordult elő.)

A munkavégzés megkezdése előtt a Szociális Központ az önkéntessel szerződést köt a közérdekű tevékenység ellátására, amelyben rögzítik az önkéntesek jogait és kötelezéseit. Az önkéntesnek titoktartási kötelezettség és személyiségvédelmi nyilatkozatot is alá kell írnia.

Az önkéntes tevékenységét a mentor (az ellátott házi gondozója) folyamatosan támogatja. Az önkéntesek részére az erre kijelölt vezető (*Farkasné Daróczy Krisztina*) esetmegbeszéléseket tart, ahol kellemes környezetben (süti, kávé, tea) megbeszélnek a felmerülő problémákat. Az önkéntesek szupervízió kaphatnak választ a lényegesebb, mélyebb kérdéseikre, feldolgozhatják a munkájuk során elért sikereiket, illetve kudarcikat. A szupervíziót és a segítő beszélgetésre való felkészítést *Marosszéki Emese* végzi nagy empátiával és tapasztalattal.

#### 4. A hegyvidéki önkéntesek és ellátottak

2017-ig négy önkéntesképző csoport indult és a közeljövőben tervezik az ötödik indítását.

6. táblázat

Önkéntes képzés és munkavégzés, 2017

Önkéntes képzés/tevékenység						
csoportok	képzésre jelentkezők (fő)	képzést elvégeztek (fő)	feladatot vállalók (fő)	folyamatosan tevékenykedők (fő)	átmenetileg nem tevékenykedők (fő)	feladatra várók (fő)
I./2014	15	12	9	9	-	-
II./2015	15	14	14	14	-	-
III./2015	16	14	13	7	3	3
IV./2016	12	10	4	2	1	1
Összesen	58	50	40	32	4	4

Forrás: Hegyvidéki Szociális Központ

A csoportok önkénteseinek demográfiai összetevői eltérnek az átlagostól: Mint az előzőekben láttuk, közérdekű önkéntes tevékenységet *szervezett* formában többségében középkorú férfiak végeznek, de itt az első 3 csoportban önkéntesnek mindössze három férfi jelentkezett, és közülük csak ketten végezték el a tanfolyamot és vállaltak feladatot. Egyikük, aki a 60 év alatti korcsoportba tartozott, később a Szociális Központ munkatársa lett.

A fiatalabbak (60 év alatt) kevesen jelentkeznek, mivel az önkéntes munkára jellemzően munkaidőben jelentkezik igény. A tanfolyamot ugyan négyen is elvégezték, de munkába csak az állt, aki munkanélküli volt. (Később álláshoz jutott, de továbbra is folytatja önkéntes munkáját a csoportban.)

Az önkéntesek között nincs középfokú végzettségűnél képzetlenebb, zömük felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az önkéntesek motivációját tekintve itt is a másokon való segítést említik, de a többség olyan ismereteket, információkat is szeretne szerezni, ami a neki és családjának hasznos lehet az idős kor megélésében. Néhányan az egyedüllét ellenszerének is tekintik az önkéntességet. „Van miért fölkelnem reggel” – nyilatkozott a Hegyvidék tv-ben egyikük.

A Szociális Központ az önkéntesek számára a munkájukhoz további szakmai támogatást adott, pl. munkahelyi elsősegélynyújtó, illetve újraélesztési tanfolyamon vehettek részt. Ezeket az önkéntesek különösen nagyra értékelték, mivel a tanultakat a közvetlen környezetükben is használhatják. Az önkéntesek fizikai állóképességének növelése érdekében tartásjavító tornát indítottak. Apróbb ajándékokat is kaptak az intézménytől: zsebben elférő fertőtlenítő gélt, termosz poharat, esernyőt.

Csapatépítést szerveztek, ahol megismerték Győr hasonló témában indított programját, és sor került egy bécsi látogatásra is. Az önkormányzat szántódi üdülőjében a mentorok és az önkéntesek közös csapatépítésére került sor. Az önkéntesek és a mentorok múzeumba, kirándulásra mentek közösen, kerületi sport és szellemi vetélkedőn indult csapatuk stb.

A korábbi felmérésekből látszik, hogy az önkéntesek általában több területen is tevékenykednek. Itt is ez a helyzet: ezek az önkéntesek is segítenek a kerület számos, fiatalok számára szervezett rendezvényén, sportnapján, „Fuss a csúcsra” rendezvényén. Eseményenként, a felmerülő igény függvényében 5-6 fő önkénteskedik itt is.

2017-ben az önkéntesek által a segítő beszélgetés program keretében ledolgozott órák száma 2495 óra volt. A csoportok közül a legaktívabbak az első csoport tagjai voltak, itt az éves átlagóraszám egy főre elérte a 127 órát. Őket létszámban a második, „teljesítményben” a harmadik csoport követte.

## 7. táblázat

Az önkéntesek által ledolgozott órák száma, 2017

csoporthoz	munkát vállalt (fő)	teljesített óraszám
1. csoport	8	1 016
2. csoport	9	720
3. csoport	6	594
4. csoport	3	165
összesen	26	2 495

Forrás: Hegyvidéki Szociális Központ

A 2016-ban indult 4. csoport morzsolódott le leginkább. Már csak 3 fő önkénteskedik, éves átlagban 55 órát. A tapasztalatok kiértékelése, a kiválasztási folyamat felülvizsgálata után a napokban új csoport indul.

Az ellátottak szintén idősek. Gondozónőjük (mentor) javasolja a mentálisan egészséges gondozottaknak az önkéntesek segítségének igénybe vételét. Jelenleg az önkéntes programban is résztvevő 60 gondozott nagy része nő. Az idős férfiak többnyire csak orvos-

hoz kíséréshez kérnek segítséget (10 fő). Egy kivétel mégis van: egy 104 éves bácsihoz jár az egyik önkéntes, akivel olvasmányairól, történelemről beszélgetnek. A programban részt vevő gondozott nők közül 11 idősebb 90 évesnél.

#### *VI. A fogadó szervezet szerepe*

A fent bemutatott kezdeményezés keretében *formális* önkéntes munkát végeznek az időskorcsoporthoz tartozók az önkéntes munka *szűkebb* definíciója értelmében, azaz az ellátottakkal nem lehet rokoni vagy baráti kapcsolatban az önkéntes. (Ez utóbbi megkötést a „bevonódás” kiküszöbölése érdekében, az önkéntesek védelmére hozták.) A bemutatott felmérések szerint az önkéntesek nagyon szűk köre tartozik ide, ráadásul ez a tevékenység típus (lelki gondozás) is nagyon ritka. Ennek ellenére a kezdeményezés működik. Itt is igaz az alapelv: amennyiben az idősek anyagi helyzete és egészségi állapota megengedi, szívesen tevékenykednek önkéntesként, ha megfelelő, számukra érdekes, a környezetük által is elismert munkában vehetnek részt. Viszont egy ilyen program elindítása a szervezet részéről gondos tervezést, folyamatos figyelmet igényel és elkötelezettség nélkül nincs siker.

#### *Felhasznált irodalom*

BATTA ZSÓFIA: *Önkéntesség Magyarországon*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány, 2003.

CZIKE KLÁRA – KUTI ÉVA: *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek*. Önkéntes Központ Alapítvány és Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 2005.

[http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/38&Lang=E)

Volunteering In The European Union *Educational, Audiovisual & Culture Executive Agency* (EAC-EA) Directorate General Education and Culture (DG EAC) Final Report submitted by GHK, 17 February 2010.

<http://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/otletmuhely/a-jotekonykodasmerhetosege>

Önkéntes munka Magyarországon (A Munkaerő-felmérés, 2011. III. negyedévi kiegészítő felvétele) KSH 2012 december.

Az önkéntes munka jellemzői, KSH 2016 szeptember.

<https://www.vg.hu/kozelet/haztartasoknak-mar-harmada-egyszemelyes-540697/>

<https://archiv.hegyvidek.hu/download.php?docID=11775>